

Червенкова Марина Георгіївна
аспірант Юридичного інституту
Національного авіаційного університету
Червенкова Марина Георгиевна
аспірант Юридического института
Национального авиационного университета
Chervienkova Maryna
Postgraduate Student of the Law Institute of the
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-3970-0501

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-7-4175

**РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ
РЕЛІГІЇ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН**

**РЕШЕНИЕ ЕВРОПЕЙСЬКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В СФЕРЕ РЕЛИГИИ
И УРЕГУЛИРОВАНИЮ ГОСУДАРСТВЕННО-РЕЛИГИОЗНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

**DECISION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
IN THE RELIGION AND GOVERNMENT OF PUBLIC-RELIGIOUS RELATIONS**

Анотація. У статті проаналізовано механізм забезпечення прав у сфері релігії та врегулювання державно-релігійних відносин, яким є рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Наведено приклади рішень ЄСПЛ, проведено їх аналіз та рекомендації до застосування у національному законодавстві. Встановлено, що міжнародні стандарти, загалом, і Європейський суд з прав людини, зокрема, передбачають існування «меж свободи розсуду», які певною мірою дозволяють державам приймати закони і застосовувати політичні засоби, які можуть відрізнитися в залежності від історичної та культурної спадщини країни. Незважаючи на те, що межі свободи розсуду повинні братися до уваги, їх не слід розуміти настільки широко, щоб це призводило до викривлення самої суті цінностей, пов'язаних з правами людини. Хоча законодавство різних держав не повинно бути однаковим, і йому повинна бути властива певна гнучкість, але тим не менше така гнучкість, в свою чергу, має узгоджуватися з важливими основоположними правами.

У статті встановлено, що міжнародне право передбачає чотири конкретні форми реалізації права на свободу віросповідання: богослужіння (або відправлення) культу, дотримання (або практику) релігійного життя, виконання релігійних приписів та навчання. Вони є вичерпними. Проведено узагальнення з Рішень Європейського суду, щодо адміністративного регулювання релігійної сфери державою: держава може обмежувати свободу совісті громадян виключно з підстав суспільної необхідності, легітимності та доцільності, наприклад охорона громадського порядку, здоров'я чи моралі, захист прав та свобод інших осіб; законодавство держави повинно бути чітким та гарантувати правовий захист від свавільного втручання з боку публічної влади; при реалізації регулятивних повноважень держава повинна дотримуватись нейтралітету та неупередженості у відносинах з різними релігійними організаціями; держава не повинна вживати заходів для забезпечення того, аби всі релігійні спільноти були підпорядковані єдиному управлінню; дотримуючись нейтралітету держава все ж зобов'язана забезпечувати захист прав релігійних організацій, їх майна та законної діяльності, особливої уваги державні органи зобов'язані приділяти для заспокоєння та можливого врегулювання міжрелігійних конфліктів; держава не має права накладати на особу зобов'язання підтримувати державну, чи будь-яку іншу, релігійну організацію фінансово шляхом сплати податків чи в інший спосіб; держава повинна застосувати всі ресурси для забезпечення громадянам можливості безперешкодно сповідувати свою релігію, наприклад забезпечення зустрічі ув'язнених зі священнослужителями; держава не має права покладати на релігійні організації виконання своїх власних функцій.

Ключові слова: міжнародне судочинство, рішення ЄСПЛ, державно-релігійні відносини, релігійна сфера.

Аннотация. В статье проанализирован механизм обеспечения прав в сфере религии и урегулирования государственно-религиозных отношений, которым является решение Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ). Приведены примеры решений ЕСПЧ, проведено их анализ и рекомендации к применению в национальном законодательстве. Установлено, что международные стандарты, в общем, и Европейский суд по правам человека, в частности, предусматривают существование «границ усмотрения», которые в определенной степени позволяют государствам принимать законы и применять политические средства, которые могут отличаться в зависимости от исторического и культурного наследия страны. Несмотря на то, что границы усмотрения должны приниматься во внимание, их не следует понимать настолько широко, чтобы это приводило к искажению самой сути ценностей, связанных с правами человека. Хотя законодательство различных государств не должно быть одинаковым, и ему должна быть присуща определенная гибкость, но тем не менее такая гибкость, в свою очередь, должна согласовываться с важными основополагающими правами.

В статье установлено, что международное право предусматривает четыре конкретные формы реализации права на свободу вероисповедания: богослужения (или отправки) культа, соблюдение (или практику) религиозной жизни, выполнения религиозных предписаний и обучения. Они являются исчерпывающими. Проведено обобщение с Решений Европейского суда, по административного регулирования религиозной сферы государством: государство может ограничивать свободу совести граждан исключительно по основаниям общественной необходимости, легитимности и целесообразности, например охрана общественного порядка, здоровья или нравственности, защита прав и свобод других лиц; законодательство государства должно быть четким и гарантировать правовую защиту от произвольного вмешательства со стороны публичной власти; при реализации регулятивных полномочий государство должно придерживаться нейтралитета и беспристрастности в отношении с различными религиозными организациями; государство не должно принимать меры для обеспечения того, чтобы все религиозные сообщества были подчинены единому управлению; соблюдая нейтралитет государство все же обязано обеспечивать защиту прав религиозных организаций, их имущества и законной деятельности, особого внимания государственные органы обязаны уделять для успокоения и возможного урегулирования межрелигиозных конфликтов; государство не имеет права накладывать на лицо обязательства поддерживать государственную или любую другую, религиозную организацию финансово путем уплаты налогов или другим способом; государство должно применить все ресурсы для обеспечения гражданам возможности беспрепятственно исповедовать свою религию, например обеспечение встречи заключенных со священнослужителями; государство не имеет права возлагать на религиозные организации выполнение своих собственных функций.

Ключевые слова: международное судопроизводство, решение ЕСПЧ, государственно-религиозные отношения, религиозная сфера.

Summary. The article analyzes the mechanism of ensuring the rights in the field of religion and the settlement of state-religious relations, which is the decision of the European Court of Human Rights (ECHR). Examples of ECHR decisions are given, their analysis and recommendations for application in the national legislation are given. It has been established that international standards, in general, and the European Court of Human Rights, in particular, provide for the existence of «limits of freedom of discretion», which to a certain extent allow states to adopt laws and apply political means that may vary, depending on the country's historical and cultural heritage. Despite the fact that the limits of freedom of discretion must be taken into account, they should not be understood so widely that it would distort the very essence of human rights values. Although the laws of different states should not be the same, and it should have some flexibility, nevertheless, such flexibility, in turn, must be consistent with important fundamental rights.

The article establishes that international law provides for four concrete forms of realization of the right to freedom of religion: worship (or deportation) of worship, observance (or practice) of religious life, fulfillment of religious regulations and education. They are exhaustive. The generalization of the decisions of the European Court concerning the administrative regulation of the religious sphere by the state is carried out: the state may restrict the freedom of conscience of citizens solely on the grounds of social necessity, legitimacy and expediency, for example, public order, health or morals, protection of the rights and freedoms of others; the law of the state must be clear and guarantee legal protection against arbitrary interference by public authorities; when exercising regulatory powers, the state must adhere to neutrality and impartiality in relations with various religious organizations; the state should not take measures to ensure that all religious communities are subordinated to a single government; while respecting neutrality, the state still has the obligation to ensure the protection of the rights of religious organizations, their property and legal activities, and the state authorities are obliged to pay special attention to the reassurance and possible settlement of interreligious conflicts; the state has no right to impose on a person the obligation to support the state or any other religious organization financially through the payment of taxes or otherwise; the state must apply all resources to ensure that citizens can freely practice their religion, such as ensuring the meeting of prisoners with clerics; the state has no right to place on religious organizations the fulfillment of their own functions.

Key words: international legal proceedings, decisions of the ECHR, state-religious relations, religious sphere.

Постановка проблеми. Важливу роль в тлумаченні та реалізації Україною її міжнародно-правових зобов'язань в сфері захисту релігійних прав людини відіграють рішення та зауваження щодо України наглядових механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання вважається одним із найбільш демократичних на пострадянському просторі, воно все ж таки не відповідає повністю міжнародно-правовим вимогам та зобов'язанням України і потребує суттєвого вдосконалення. Зокрема Україна має внести зміни до національного законодавства у відповідності до чітких зауважень, які містяться в висновках та рекомендаціях комітетів ООН, ПАРС та Комітету міністрів Ради Європи, а також до прецедентної практики ЄСПЛ, яка має застосовуватися як джерело права [14, с.18].

Діяльність ЄСПЛ є гарантією захисту свободи віросповідання. З кожним роком кількість рішень ЄСПЛ предметом розгляду в яких є захист свободи релігії визначеної статтею 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (далі — Конвенція), а також свободи вираження поглядів визначеної статтею 10, і дискримінації визначеної статтею 14 Конвенції. Оскільки рішення ЄСПЛ є обов'язковим для України, їх аналіз складає значний науковий та практичний інтерес, в першу чергу для вдосконалення національного законодавства для забезпечення прав людини у релігійних відносинах, чим зумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституту свободи віросповідання людини приділялась значна увага науковців, захист цього права в ЄСПЛ досліджувалися, наприклад, в роботах І. А. Бальжик, М. Ю. Бабія, О. П. Васильченко, Д. О. Вовк, М. М. Городній, А. Колодного, І. М. Компанієць, Ю. В. Кривенко, М. В. Левчук, В. М. Малишко, І. А. Мацелюх, О. П. Мельничук, І. В. Міма, П. П. Мінка, М. В. Палій, В. М. Пастернак, В. Ф. Піддубна, І. О. Пистінський, В. Л. Приступлюк, С. П. Рабінович, А. Ю. Радченко, Г. Л. Сергієнко, В. М. Сорокун, В. І. Б. Тучапець, Ю. Ю. Фисун, Л. В. Ярмол та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основним завданням статті є проведення аналізу основних рішень ЄСПЛ, захист свободи віросповідання людини та узагальнення результатів дослідження з метою виокремлення основних принципів адміністративного регулювання релігійної сфери державою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим механізмом забезпечення прав у сфері релігії

та врегулювання державно-релігійних відносин є рішення Європейського суду з прав людини, дані рішення є обов'язковими для держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (далі — Конвенція). Так, відповідно до ст. 46 Конвенції: високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами [3]. На реалізацію цієї норми Україною був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де визначається, що рішення є обов'язковими для виконання Україною (ч. 1 статті 2). Стаття 1 до виконання рішень відносить: виплату стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального або загального характеру [4]. Тому Україна повинна враховувати прецедентну практику Європейського суду з прав людини, яка має застосовуватися як джерело права.

Грунтовне дослідження правових позицій ЄСПЛ допомагають громадянам, зокрема членам релігійних об'єднань, домагатися справедливості в рамках європейської судової системи, а також є доказом зростаючого значення ЄСПЛ для країн учасниць. Європейський Суд з прав людини став особливим механізмом захисту прав, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка набрала чинності 3 вересня 1953 року. Цікавим видається предметний огляд таких рішень з метою виявлення деяких особливостей і принципів тлумачення, які набувають прецедентний характер.

Рішення ЄСПЛ приймаються у справах де сторонами виступають як релігійні організації так і окремі фізичні особи.

При розгляді справ у яких наявним є міжрелігійний конфлікт, держава повинна діяти дуже обережно та дотримуватись нейтральної позиції, оскільки занадто агресивне втручання або ж навпаки відсторонення від справи Європейський суд вважає незаконним.

У рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» № 45701/99 від 13 грудня 2001 року [6] суть справи полягала в наступному. Відповідно до законодавства Молдови, релігійні організації, що діють на території Молдови, повинні бути визнані рішенням органів державної влади. 8 жовтня 1992 р церква-заявник подала звернення про її визнання. Відповіді на своє звернення вона не отримала.

У 1995 році заявник подав цивільний позов проти Уряду Молдови. Він просив скасувати рішення про відмову у визнанні церкви-заявника. Суд виніс рішення на його користь і виніс рішення про визнання

церкви Бессарабська Митрополія, проте прокуратура почала процес оскарження цього рішення, після численних судових розглядів та реформи судової системи Молдови справа була направлена до Апеляційного суду Молдови на новий розгляд.

Влада Молдови стверджувала, що відмова у визнанні церкви-заявника не перешкоджає заявникам дотримуватися переконань і сповідувати їх в рамках православної християнської організації, визнаної державою, а саме церкви Молдавська Митрополія.

Заявники стверджували, що відповідно до законодавства Молдови можуть відправлятися тільки релігії, визнані Урядом, і, таким чином, відмова у визнанні церкви-заявника представляє собою заборону її діяльності як духовного органу, і як організації. Заявники, які є фізичними особами, не можуть здійснювати відправлення релігійних обрядів, оскільки правовим захистом можуть користуватися тільки релігійні організації, визнані державою.

Суд прийшов до висновку, що у здійсненні своїх владних повноважень по відношенню до різних релігій, віросповідань і релігійних переконань держава зобов'язана зберігати нейтралітет та об'єктивність. Держава зобов'язана тримати нейтральну позицію та утримуватися від підтримки будь-якої сторони у релігійних спорах. У випадку релігійних конфліктів роль влади за даних полягає не в усуненні причини напруги шляхом обмеження плюралізму, а в забезпеченні того, щоб сторони конфлікту ставились одна до одної толерантно. Нейтралітет держави повинен виключати визначення державою легітимності релігійних переконань або способів їх сповідання. Таким чином, дії держави спрямовані на надання привілейованого становища одним релігійним організаціям та дискримінації інших особливо у період релігійного конфлікту є порушенням свободи релігії. Реєстраційні вимоги, повинні передбачати розгляд статуту релігійної організації по суті, а не лише за формальними ознаками.

Про неприпустимість втручання у внутрішні справи церкви зазначено і у інших справах, наприклад у справі «*Миролубов та інші проти Латвії*» № 798/05 від 15 вересня 2009 року [11]. Орган державної влади, який здійснює реєстрацію релігійних організацій, виявився учасником розколу ризької Гребенщівської старообрядницької громади. Він визнав законним збори членів однієї з конфліктуючих груп, формально схваливши його і зареєструвавши новий орган управління об'єднання. Європейський суд з прав людини вирішив, що в таких діях реєстраційного органу було порушення ст. 9 Конвенції і підкреслив, що мало місце втручання держави в суперечку між двома групами прихожан,

в результаті якого влада знехтували своїм обов'язком по збереженню нейтралітету в релігійних питаннях.

З іншого боку, у справі «*Священний синод Болгарської православної церкви (митрополита Інокентія) та інші проти Болгарії*» № 412/03 від 16 вересня 2010 року [12]. Тільки якщо в наведеному раніше прикладі дії посадових осіб поглибили розкол, то в даному випадку, навпаки, влада спробувала примусити православну громаду до об'єднання. На думку Європейського суду з прав людини, у держави немає обов'язку додаткового втручання у внутрішню організацію церкви з метою відновлення контролю організації-заявника над майном, відновлення кліриків на їх колишніх посадах чи іншого повернення до первісного стану.

Питання спільного проживання громадян в суспільстві та обмеження держави, які протирічать релігійним переконанням осіб досліджено у справі «*САС проти Франції*», № 43835 / 11 від 1 червня 2014 року [8]. Громадянка Франції у заяві ідентифікувала себе практикуючою мусульманкою, якій забороняється закривати обличчя в публічних місцях та носити паранджу, що закриває обличчя у зв'язку з набранням чинності Закону Франції. На думку Суду, для забезпечення необхідних умов спільного проживання громадян в суспільстві є легітимним зазначене обмеження, а держава в цьому випадку має широку свободу розсуду, тому з боку держави цим Законом Європейська Конвенція не порушена.

У скаргі позивачки зазначено, що вона, будучи громадянкою Франції і постійно проживаючи в цій країні, як благочестива мусульманка, носила паранджу на підставі своєї релігійної віри, культури і особистих переконань. За її словами, ні її чоловік, ні інші члени сім'ї не змушували носити її ці шати, які вона часто, хоч і не завжди, носила як в публічних місцях, так і в приватному порядку, і в певних умовах іноді згодна була б не носити їх, коли цього сама захоче. Метою носіння «паранджі» і «нікаба» для неї було почуття внутрішнього світу з самою собою, а не роздратування оточуючих людей.

Таким чином, у забороні на носіння одягу, що закриває обличчя, віруюча мусульманка бачила порушення її права на повагу до приватного і сімейного життя визначеного статтею 8, свободи релігії визначеної статтею 9, а також свободи вираження поглядів визначеної статтею 10, і дискримінації визначеної статтею 14 Конвенції.

Суд вирішив, що обмеження Закону переслідують дві легітимні цілі — громадську безпеку і захист прав і свобод інших осіб. Громадська безпека вимагає, щоб особи могли бути ідентифіковані, однак пропорційність даного обмеження на носіння елементів

одягу, які повністю закривають обличчя, залежить від ступеня загрози суспільній безпеці. Суд визнав, що носіння одягу, що закриває обличчя, дійсно може суперечити правилам співжиття, беручи до уваги аргументацію держави про те, що особа відіграє важливу роль в процесі соціальних взаємодій, також інші члени суспільства в умовах відкритих громадських місць можуть не бажати проявів практик, що перешкоджають індивідам вступати в міжособистісні стосунки, які розглядаються стійким консенсусом як невід'ємний елемент життя спільноти. Тому, незважаючи на можливість зловживання поняттям співжиття, у держави є право обмежити перешкоди для міжособистісних взаємодій у вигляді закриття обличчя хусткою. Також питання про те, чи можна закривати своє обличчя в публічних місцях, вирішується самим суспільством, і тут, на думку Суду, у Франції досить широка свобода розсуду.

Урівнення прав віруючих та осіб які виступають проти проведення релігійних обрядів, право свободи віросповідання та проблема бездіяльності держави розглядається у справі «*Караахмед проти Болгарії*» № 30587/13 від 24 лютого 2015 року [9]. Справа стосувалася проведення демонстрації біля мечеті під час регулярної п'ятничної молитви і офіційного розслідування зіткнень, що мали місце на території мечеті. У демонстрації брали участь близько 100–150 осіб, які були членами і прихильниками політичної партії, і протестували проти звуків, що доносяться під час закликів до молитви з гучномовців, встановлених на єдиній мечеті столиці. Демонстрація вийшла з-під контролю. Віруючі мусульмани, включаючи заявника, піддалися образам, і це супроводжувалося актами насильства і киданням різних предметів. Поліції довелося втрутитися, щоб припинити насильство. Суд встановив порушення статті 9 Конвенції. Державна влада була обізнана про існування напруженості і потенційної небезпеки планованої демонстрації. Тим не менш, вони не вжили жодних заходів для того, щоб права демонстрантів і віруючих були захищені в рівній мірі.

Питання залучення інших громадян до своєї віри розглядається у справі «*Коккінакіс проти Греції*» № 4307/88 від 25 травня 1993 року [10], Європейський суд визнав порушення статті 9 Конвенції, а саме незаконне засудження заявника за прозелітизм під час релігійної дискусії. У будинку Кіріакакі, які сповідують православ'я, поліція заарештувала Свідків Єгови пана і пані Коккінакіс. Згідно з фактами, які згодом були встановлені судами, подружжя пара Коккінакіс вступила в дискусію з пані Кіріакакі. Громадянин Коккінакіс імовірно спробував звернути її в свою віру. Тоді чоловік пані Кіріакакі викликав поліцію.

В першу чергу, Суд підкреслив, що свобода думки, совісті, і релігії є однією з основ демократичного суспільства, одним з його життєво важливих елементів, що формують особистість віруючих і їх концепцію життя. Але це також цінність для атеїстів, агностиків, скептиків і байдужих. Релігійна свобода має на увазі свободу проявляти свої релігійні переконання не тільки в співтоваристві публічним шляхом в колі людей, які поділяють одну віру, але також індивідуально, приватно, включаючи в принципі право намагатися звернути ближнього в свою віру. Суд підкреслив, що основна природа прав, гарантованих ст. 9 Конвенції, також відображена в способі формулювання обмеження.

В обставинах даної справи Суд визнав, що вирок, постановлений національними судами, є втручання в здійснення громадянином Коккінакіс права на свободу сповідувати свою релігію або переконання та порушенням статті 9 Конвенції.

ЄСПЛ у своєму рішенні по справі «*Католицька церква Канеї проти Греції*» № 25528/94 від 16 грудня 1997 року [7] визнав право на звернення до національних судів релігійних громад, які не мають статусу юридичної особи, щодо захисту своєї власності, а тим самим право власності незареєстрованої релігійної громади [2]. Суд визнав обґрунтованими скарги церкви, яка існує в Греції протягом довгого часу, не дивлячись на те, що вона була утворена лише відповідно до рішення єпископа. Важливо зауважити, що тут Суд надав значення канонічного права, відповідно до якого був здійснений акт освячення церкви. У той же час захист договорів, укладених організацією, яка не має правосуб'єктності, звичайна в судовій практиці зарубіжних країн, якщо ці договори виконуються хоча б однією стороною.

Ряд рішень Європейського суду з прав людини, які мають суттєве значення з точки зору релігії, не обов'язково посилаються на статтю 9 Європейської конвенції, а приймаються і з інших підстав, наприклад, у справі «*Хоффманн проти Австрії*» № 15/1992/360/434 від 23.06.1993 року [13].

Заявниця скаржилася на те, що Верховний суд Австрії визначив місце проживання її дітей, Мартіна і Сандри, з її чоловіком, а не з нею через її належності до релігійної організації Свідки Єгови. Жінка заявила про порушення її прав, установлених статтею 8 як окремо, так і в сукупності зі статтею 14 Конвенції.

Стаття 14 Конвенції надає захист від дискримінації у поводженні з особами, які перебувають в схожому або однаковому становищі, без об'єктивних і розумних для цього підстав.

При визначенні місця проживання дітей, на проживання з ними претендували обидві сторони — з ма-

тір'ю або з батьком. Окружний суд Інсбрука і Регіональний суд повинні були вирішити питання про те, чи могла заявниця здійснювати догляд за дітьми і їхнє виховання. При цьому вони брали до уваги практичні наслідки релігійних переконань Свідків Єгови, включаючи їх відмову від таких свят, як Різдво і Великдень, які зазвичай святкуються більшістю австрійського населення, їх протест щодо процедур переливання крові і в цілому їх позицію соціального меншинства, що живе за своїми власними правилами.

Європейський Суд визнає, що в обставинах справи було достатньо факторів на підставі яких можна було прийняти рішення, проте Верховний Суд також ввів новий фактор, а саме Федеральний закон про релігійне виховання дітей, який став визначальним для Верховного Суду.

У зв'язку з цим Європейський Суд визнає, що мала місце дискримінація у статусі сторін, які визначалися релігійними переконаннями, цей висновок підтримувався і формулюванням висновків Верховного Суду щодо практичних наслідків релігійних переконань заявника.

Такі відмінності в зверненні є дискримінаційними за відсутності їх «об'єктивного і розумного виправдання» правомірною метою, а у своєму рішенні Верховний Суд переслідував законну мету саме захисту здоров'я і прав дітей.

У тих питаннях, в яких Верховний суд не спирався виключно на Федеральну Постанову про релігійне виховання дітей, він проаналізував усі факти дещо інакше, ніж нижчі судові інстанції, чії міркування, крім того, були підтримані висновком судово-психіатричної експертизи на користь матері. Європейський Суд вважає недопустимим прийняття рішення Верховним Судом виключно на релігійній підставі.

У зв'язку з цим Європейський Суд прийшов до висновку про те, що не існувало розумного співвідношення пропорційності між використовуваними засобами і переслідуваною метою, а отже було допущено порушення статті 8 в спільному розгляді зі Статтею 14.

Рішення Європейського суду з елементом релігійності розглядалися на підставі порушення статті 9 Конвенції. Рішення Європейського суду можна класифікувати за наступними категоріями: *позитивні зобов'язання* — ст. 9 Конвенції (Бюельсасемі та інші проти Сполученого Королівства Бельгія, № 37798/13 від 11 грудня 2017 року), *зміна релігії або переконань* — ст. 9-1 Конвенції (Мокуте проти Литви, № 66490/09 від 27 лютого 2018 року; Свято-Михайлівська Парафія проти України», № 77703/01 від 14 червня 2007 року.), *право на свободу совісті* — ст. 9-1 Конвенції (Баятян проти

Арменії 23459/03 від 27 жовтня 2009 року); *право на свободу релігії* — ст. 9-1 Конвенції (Коккінакіс проти Греції № ECH-1993-S-002 від 25 травня 1993 року); *Право на свободу думки* — ст. 9-1 Конвенції (Ватан проти Росії, № 47978/99 від 7 жовтня 2004 року); *відправлення релігійних і культових обрядів* — ст. 9-1 Конвенції (Караахмед проти Болгарії № 30587/13 від 24 лютого 2015 року); *освіта* — ст. 9-1 Конвенції (Фольгеро та інші проти Норвегії № 15472/02 від 29 червня 2007 року); *втручання* — ст. 9-2 Конвенції (Келдсен, Буск Мадсен та Педерсен проти Данії № 5095/71, 5920/72, 5926/72 від 7 грудня 1976 року; Кімля та інші проти Росії, №№ 76836/01, 32782/03 від 1 жовтня 2009 року); *охорона здоров'я* — ст. 9-2 Конвенції (Релігійна громада Свідків Єгови в місті Москві проти Росії № 302/02 від 26 червня 2014 року); *захист прав і свобод дитини* — ст. 9-2 Конвенції (Хоффманн проти Австрії № 15/1992/360/434 від 23.06.1993 року); *захист майна* — ст. 9-2 Конвенції (Монастирі проти Греції, №№ 13092/87, 13984/88 від 9 грудня 1994 року); *гарантії від зловживань* — ст. 9-2 Конвенції (Об'єднання Свідків Єгови проти Франції № 8916/05 від 30 червня 2011 року. Дарбі проти Швеції № 11581/85 від 23 жовтня 1990).

Міжнародні стандарти, загалом, і Європейський суд з прав людини, зокрема, передбачають існування «меж свободи розсуду», які певною мірою дозволяють державам приймати закони і застосовувати політичні засоби, які можуть відрізнятися в залежності від історичної та культурної спадщини країни.

У своєму дисертаційному дослідженні Сорукун В. М. зазначає, що незважаючи на те, що межі свободи розсуду повинні братися до уваги, їх не слід розуміти настільки широко, щоб це призводило до викривлення самої суті цінностей, пов'язаних з правами людини. Хоча законодавство різних держав не повинно бути однаковим, і йому повинна бути властива певна гнучкість, але тим не менше така гнучкість, в свою чергу, має узгоджуватися з важливими основоположними правами [14, с. 15].

В. Л. Приступлюк провів дослідження меж захисту права на свободу совісті та прийшов до висновку, з яким ми повністю погоджуємось, що право на свободу совісті не є виключним та може бути обмеженим державою з певних підстав, наприклад через суспільну необхідність у демократичному суспільстві, держава може визнати за необхідне вжиття заходів для придушення певних форм поведінки, яка несумісна з повагою до свободи совісті та релігії інших осіб (діяльність деструктивних релігійних організацій) [1, с. 4].

Інтерпретація ст. 9 Конвенції Європейським судом відіграє значну роль в захисті кожного на свободу віросповідання, а особливо у встановленні балансу

між іншими правами. Перед Європейським судом постає завдання визначити, чи є заходи, вжиті на національному рівні, по суті обґрунтованими та пропорційними, чи переслідують вони законну мету чи необхідні в демократичному суспільстві. Тлумачення, застосування ст. 9 Конвенції Європейським судом має важливе значення для правозастосовчої практики в Україні, котра є членом Ради Європи, тому їх дослідження є досить актуальним та необхідним.

Професор П. М. Рабінович зазначив, що перевірку та забезпечення справедливої збалансованості інтересів людини з інтересами (потребами) суспільства Європейський суд вважає одним з основних засобів забезпечення правомірності відносин «людина — держава» [5].

Аналізуючи рішення Європейського суду можна прийти до висновку, що свобода совісті, думки чи переконань відрізняється від свободи сповідувати релігію чи переконання. Загалом міжнародне право передбачає чотири конкретні форми реалізації права на свободу віросповідання: богослужіння (або відправлення) культу, дотримання (або практику) релігійного життя, виконання релігійних приписів та навчання. Вони є вичерпними [14].

Висновки та перспективи. При розгляді скарг в Європейський суд з прав людини в першу чергу звертає увагу та наступні факти: по-перше, чи мало місце втручання з боку держави в здійсненні особою або релігійною організацією права на свободу совісті та віросповідання; по-друге, якщо втручання мало місце, то в кожному конкретному випадку визначався ступінь такого втручання, тобто чи було воно пропорційно законної переслідуваної мети обґрунтованим, достатнім і виправданим в демократичному суспільстві.

Можна зробити певні узагальнення з Рішень Європейського суду, щодо адміністративного регулювання релігійної сфери державою: держава може обмежувати свободу совісті громадян виключно з підстав суспільної необхідності, легітимності та доцільності, наприклад охорона громадського порядку, здоров'я чи моралі, захист прав та свобод інших осіб; законодавство держави повинно бути чітким та гарантувати правовий захист від свавільного втручання з боку публічної влади; при реалізації регулятивних повноважень держава повинна дотримуватись нейтралітету та неупередженості у відносинах з різними релігійними організаціями; держава не повинна вживати заходів для забезпечення того, аби всі релігійні спільноти були підпорядковані єдиному управлінню; дотримуючись нейтралітету держава все ж зобов'язана забезпечувати захист прав релігійних організацій, їх майна та законної діяльності, особливої уваги державні органи зобов'язані приділяти для заспокоєння та можливого врегулювання міжрелігійних конфліктів; держава не має права накладати на особу зобов'язання підтримувати державну, чи будь-яку іншу, релігійну організацію фінансово шляхом сплати податків чи в інший спосіб; держава повинна застосувати всі ресурси для забезпечення громадянам можливості безперешкодно сповідувати свою релігію, наприклад забезпечення зустрічі ув'язнених зі священнослужителями; держава не має права покладати на релігійні організації виконання своїх власних функцій.

Оскільки рішення Європейського суду з прав людини є джерелом національного права, останні повинні враховуватись при винесенні рішень українськими судами.

Література

1. Віросповідання у практиці Європейського суду з прав людини / В. Л. Приступлюк // Право і суспільство. — 2015. — № 5.2(3). — С. 23–30.
2. Є. В. Ткаченко. Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації / Є. В. Ткаченко // Теорія і практика правознавства. — 2015. — Вип. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_7.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свободи (Рада Європи, 4 листопада 1950 р) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-995_004
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — ст. 260.
5. Рабінович П. М. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / Рабінович М. П. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=31>.
6. Рішення ЄСПЛ справа «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» № 45701/99 від 13 грудня 2001 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sclj.ru/court_practice/detail.php?SECTION_ID=152&ELEMENT_ID=1195
7. Рішення Європейського Суду з прав людини «Католицька церква Канеї проти Греції» № 25528/94 від 16 грудня 1997 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank//The%20Canea%20Catholic%20Church%20v%20Greece%20_fair%20trial%20rights%2C.pdf

8. Рішення Європейського Суду з прав людини «САС проти Франції», № 43835 / 11 від 1 червня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forb.by/node/434>
9. Рішення Європейського Суду з прав людини Караахмед проти Болгарії № 30587/13 від 24 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://base.garant.ru/71198818/>
10. Рішення Європейського Суду з прав людини «Коккінакіс проти Греції» № 4307/88 від 25 травня 1993 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kokkinakis-protiv-grecii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>
11. Рішення Європейського Суду з прав людини «Миролюбів та інші проти Латвії» № 798/05 від 15 вересня 2009 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=227&ELEMENT_ID=2922.
12. Рішення Європейського Суду з прав людини «Священний синод Болгарської православної церкви (митрополита Інокентія) та інші проти Болгарії» № 412/03 від 16 вересня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1275384>
13. Рішення Європейського Суду з прав людини «Хофман проти Австрії», № 15/1992/360/434 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/hofman.htm>
14. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Віталій Миколайович Сорокун; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2009. — 18 с.

References

1. Virospovidannja u praktyci Jevropejskogo sudu z prav ljudyny / V. L. Prystupljuk // Pravo i suspilstvo. — 2015. — # 5.2(3). — S. 23–30.
2. Je. V. Tkachenko. Pravo na svobodu virospovidannja: sudovyj zakhyst ta dejaki problemy realizaciji / Je. V. Tkachenko. // Teorija i praktyka pravoznavstva. — 2015. — Vyp. 2 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_7.
3. Konvencija pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobody (Rada Jevropy, 4 lystopada 1950 r.) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-995_004
4. Pro vykonannja rishenj ta zastosuvannja praktyky Jevropejskogo sudu z prav ljudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 # 3477-IV / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. — 2006. — # 30. — st. 260.
5. Rabinovych P. M. Rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny: do kharakterystyky konceptualnometodologichnykh zasad jikh obgruntuvannja / Rabinovych M. P. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://euro-court.in.ua/Article.asp?AIIdx=31>
6. Rishennja JeSPL sprava «Cerkva Bessarabskoji mytropoliji proty Moldovy» # 45701/99 vid 13 ghrudnja 2001 roku. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.sclj.ru/court_practice/detail.php?SECTION_ID=152&ELEMENT_ID=1195
7. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «Katolyckja cerkva Kaneji proty Ghreciji» #25528/94 vid 16 ghrudnja 1997 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank//The%20Canea%20Catholic%20Church%20v%20Greece%20_fair%20trial%20rights%20C.pdf
8. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «SAS proty Franciji», #43835 / 11 vid 1 chervnja 2014 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://forb.by/node/434>
9. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny Karaakhmed proty Bolghariji» #30587/13 vid 24 ljutogho 2015 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://base.garant.ru/71198818/>
10. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «Kokkinakis proty Ghreciji» # 4307/88 vid 25 travnja 1993 roku. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kokkinakis-protiv-grecii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>
11. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «Myroljubov ta inshi proty Latviji» # 798/05 vid 15 veresnja 2009 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=227&ELEMENT_ID=2922
12. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «Svjashhenyj synod Bolgharskoji pravoslavnoji cerkvy (mytropolyta Inokentija) ta inshi proty Bolghariji» #412/03 vid 16 veresnja 2010 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1275384>
13. Rishennja Jevropejskogo Sudu z prav ljudyny «Khofman proty Avstriji», #15/1992/360/434 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/hofman.htm>.
14. Sorokun V. M. Mizhnarodno-pravovyj zakhyst prava na svobodu sovisti ta virospovidannja: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.11 / Vitalij Mykolajovych Sorokun; Nac. juryd. akad. Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho. — Kh., 2009. — 18 s.